

УДК 343.98:343.543

Нікітіна-Дудікова Г. Ю. – кандидат юридичних наук, адвокат, м. Київ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗАДОВОЛЕННЯ СТАТЕВОЇ ПРИСТРАСТІ НЕПРИРОДНИМ СПОСОБОМ, УЧИНЕНОГО ЩОДО МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

Проаналізовано поняття й елементи криміналістичної характеристики насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи.

Ключові слова: криміналістична характеристика, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, малолітня особа.

Методика розслідування злочинів ґрунтується на криміналістичній характеристиці як імовірній моделі вчинення однорідних злочинів, що виконує пізнавальну, прикладну, інформаційну, прогностичну та організаційно-методичну функції.

Зазначена характеристика передбачає вивчення механізмів учинення конкретних злочинів і слідоутворення. Здійснення аналізу й синтезу одиничних механізмів злочинів дає змогу визначити дані на рівні їх видів, встановити найбільш типові елементи механізмів їх учинення та закономірний зв'язок між ними [1, с. 333].

Проблемам криміналістичної характеристики злочинів присвячено праці В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, О. Н. Колесниченка, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, М. В. Салтевського, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітька та ін.

Питання методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості розкрито в дисертаціях Т. П. Матюшкової (2006), І. В. Січковської, Є. С. Хижняка (2013), А. Ю. Лісової (2014). Проблемні аспекти розслідування злочинів, учинених щодо малолітніх осіб, досліджували Є. М. Гідулянова (2008), У. С. Ковна (2010), Д. Г. Паляничко, К. О. Щербаковська (2013), А. О. Антошук, О. Ф. Федорова (2014).

Водночас визначення криміналістичної характеристики насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, не слугувало предметом окремого наукового дослідження у вітчизняній літературі. Тому метою статті є розгляд криміналістичної характеристики злочину, передбаченого ч. 3 ст. 153 Кримінального кодексу (КК) України.

Досліджуючи означене питання, слід урахувувати, що криміналістична характеристика цього протиправного діяння є системою взаємопов'язаних елементів, серед яких: спосіб учинення злочину; слідова картина, обстановка вчинення злочину; особа злочинця; особа потерпілого.

Спосіб учинення злочину – це дії злочинця, що становлять певну взаємопов'язану систему прийомів підготовки, учинення та приховування злочинів [2, с. 143].

Зокрема, спосіб учинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 153 КК України, містить у собі спосіб підготовки до вчинення злочину, спосіб безпосереднього його вчинення та спосіб приховання слідів злочину.

Підготовка до вчинення зазначеного протиправного діяння передбачає попереднє визначення місця його вчинення та пошук потенційної жертви. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчує, що здебільшого злочинець готується до вчинення злочину заздалегідь. Найбільш поширеним місцем пошуку потенційної жертви є соціальні мережі.

Залежно від способу підготовки насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи може бути вчинено як із попередньою підготовкою, так і без неї [3, с. 273]. За способом подолання опору потерпілої особи можна виокремити злочини, учинені за допомогою: застосування фізичного насильства; погрози застосування фізичного насильства; використання безпорадного стану потерпілої особи. Залежно від конкретних дій особи щодо тіла дитини насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом злочинець може вчинити з проникненням в отвори потерпілого та без такого проникнення. Відповідно до способу отримання сексуального задоволення цей злочин може бути вчинено з використанням: статевих органів злочинця; частин тіла й органів злочинця (наприклад, пальці, язик); інших предметів (палиці, пляшки, ручки, ковпачки тощо).

Таким чином, за способом учинення злочин, передбачений ч. 3 ст. 153 КК України, можна охарактеризувати як будь-які умисні насильницькі дії, окрім природного статевого акту, спрямовані на задоволення статевої пристрасті злочинця.

Складовою способу вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи є також дії злочинця з приховування злочину.

Так, способи приховування злочинів В. А. Овечкін умовно поділяє на дві групи: 1) способи, які мають форму перешкоджання отриманню інформації про злочин; 2) способи, що передбачають перешкоджання отриманню інформації про злочин і видачу замість неї неправдивої інформації. До першої групи способів належать: переміщення матеріальних джерел інформації про злочин або їх маскування; знищення матеріальних, а інколи й ідеальних (люди), джерел інформації про злочин; ухилення від явки до органу розслідування; відмова від дачі показань; недонесення. Другу групу становлять: фальсифікація; інсценування; завідомо неправдиве повідомлення або показання з метою приховування злочину [4].

Загалом дії, спрямовані на приховування слідів учинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи можна згрупувати таким чином:

1) дії, що передбачають приховування факту вчинення злочину (забезпечення алібі, відвернення підозри на сторонню особу тощо);

2) приховування матеріальних об'єктів (одягу чи інших особистих речей потерпілого або злочинця, різноманітних слідів матеріального характеру, виникнення яких пов'язано з діями злочинця на місці вчинення злочину);

3) спотворення ідеальних слідів (погрожування потерпілому та свідкам, умовляння, шантаж, залякування потерпілого тощо).

Відомості про спосіб учинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи дають змогу робити припущення щодо хронології подій і здійснення потерпілим опору, встановити психологічний портрет злочинця.

Наступним елементом криміналістичної характеристики зазначеного злочину є обстановка його вчинення та слідова картина.

Обстановку вчинення злочину визначають як систему різних об'єктів, явищ і процесів, що взаємодіють між собою до й

у момент учинення злочину та характеризують місце, час, речові, природно-кліматичні, побутові й інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, психологічні зв'язки між ними й інші чинники об'єктивної реальності, які визначають можливість, умови та інші обставини вчинення злочину.

Обстановка здійснення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, передбачає низку чинників, які впливають на її формування, а саме: просторові, часові, речові, поведінково-психологічні.

Просторові чинники характеризують місце вчинення злочину та пов'язані з ним місця. Під час розслідування злочинів зазначеної категорії слід урахувати: а) місце, де відбувалися підготовчі дії до злочину; б) місце безпосереднього вчинення злочину; в) місце, де залишено сліди (у широкому значенні); г) місце приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення [5, с. 184].

Часові чинники позначаються на всіх етапах виникнення, існування та використання доказової інформації. Урахування їх впливу в процесі розслідування дає змогу: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій [5, с. 184].

Часовими чинниками підготовки до вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи можна вважати витрачений злочинцем час на вибір місця вчинення злочину, проведення підготовчих дій для вчинення злочину, вибір особи потерпілого та способу вчинення протиправного діяння.

У контексті часових чинників дії щодо приховання слідів досліджуваного злочину здійснюють безпосередньо або з невеликим проміжком часу після злочину. Це зумовлено тим, що одними зі слідів учинення злочину є ідеальні сліди, зафіксовані в пам'яті малолітнього потерпілого, а тому одразу після вчинення злочину злочинець вдається до дій, спрямованих на залякування потерпілого, його підкуп чи шантаж.

Речові чинники обстановки вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи характеризують якості та властивості

матеріальних об'єктів на місці вчинення злочину і пов'язаних із ним місцях. Це сукупність, стан і взаємне розташування різних предметів на місці, де тривали підготовчі дії, на місці початку злочину, виявлення слідів перебування злочинця, а також на місцях приховування слідів злочину та затримання злочинця.

Наступним важливим чинником обстановки вчинення злочину є поведінково-психологічний, який передбачає поєднання психологічного ставлення та вибору моделі поведінки як злочинця, так і потерпілої особи.

Обстановка вчинення злочину безпосередньо пов'язана зі слідовою картиною, яка утворюється внаслідок його вчинення. Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, сліди злочину можна поділити на три види: сліди готування до злочину, сліди його вчинення та сліди приховання протиправного діяння.

Сліди безпосереднього вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи можна поділити на сліди людини, знаряддя вчинення злочину, засоби сприяння вчиненню злочину, інші матеріальні сліди. Особливу увагу приділяють слідам біологічного походження, оскільки спосіб учинення цього злочину безпосередньо пов'язаний із таким впливом на тіло потерпілого, унаслідок якого відбувається виділення рідин із тіла потерпілого та/або злочинця.

Обстановка вчинення злочину та слідова картина дають змогу встановити спосіб його вчинення, послідовність дій, кількісний склад учасників, а отже, висунути відповідні версії.

Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, зокрема формулювання слідчих версій і розроблення плану розслідування здебільшого слідчий бере до уваги такий елемент криміналістичної характеристики, як особа злочинця. Останню можна класифікувати за віком, повторюваністю вчиненого злочину, наявністю психічного захворювання, характером учинюваних дій, виявом агресії та потребо-мотиваційної сфери, соціальним статусом.

Зазначену категорію злочинців можна поділити на дві вікові групи: повнолітні та неповнолітні. З огляду на повторюваність учиненого злочину з-поміж злочинців можна виокремити таких, які вчинили це вперше, і тих, що вдалися до вказаних діянь повторно.

Залежно від такого критерію, як психічне здоров'я, особа злочинця може належати до однієї з двох груп. Становлять особи з різними аномаліями психіки, патологічними виявами статевого потягу (фетишизм, ексгібіціонізм, садизм), психозом пізнього віку, а також розвинутим слабоумством, які переважно здійснюють статеві посягання відносно малолітніх.

До другої групи належать особи, які не мають патологічних змін у психічній та статевій сфері. Їх можна поділити на три підгрупи:

1) хронічні алкоголіки, наркомани, а також особи, раніше засуджені за розбої, статеві й інші насильницькі злочини. Вони вирізняються грубістю, жорстокістю відносно оточуючих. Їм притаманні статева розпуста, схильність до статевого задоволення неприродним шляхом;

2) особи, які не мають різко виражених ознак першої підгрупи. Здебільшого вони мають примітивні інтереси, цинічно ставляться до жінок, зловживають алкогольними напоями;

3) неповнолітні особи, які переважно посягають на малолітніх і неповнолітніх. За умов учинення злочину в групі їх жертвами можуть бути як неповнолітні, так і дорослі жінки, а також особи похилого віку [6, с. 94].

У контексті наведеної класифікації особа злочинця залежно від факторів, які визначають мотиви, може належати до однієї з двох груп: ті, які вчиняють злочин ситуативно; такі, що мають розлад сексуальної поведінки у вигляді педофілії.

Слід урахувувати характер дій під час учинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, спосіб їх учинення, а саме: їх неприродність і спрямованість на задоволення статевої пристрасті особи злочинця. Особливу увагу необхідно звернути на осіб із розладом сексуальної переваги у вигляді педофілії, виділивши їх основні ознаки.

Відповідно до Міжнародної класифікації хвороб і споріднених проблем (МКХ-10) Всесвітньої організації здоров'я, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 8 жовтня 1998 року № 297, педофілія належить до сексуальних розладів (F 65.4).

У Великій Британії доктор Л. Ловенстейн розробив власну методику виявлення схильностей до педофілії – тест «Особистісні характеристики сексуальних насильників» (Lowenstein Sex Abuse Personality Inventory). Згідно з цим тестом,

зазначені особи мають такі риси: нестача симпатії до дітей (дорослі, які вчиняють статеві злочини відносно дітей, не розглядають їх як заборонений об'єкт для сексуальних взаємин, вони вбачають у них відповідну мету для сексуальних стосунків і не думають, що в їхній поведінці є щось неправильне); занижена самооцінка; недостатня можливість контролювати власну поведінку; заперечення, яке полягає в тому, що чимало педофілів не визнають наявності делікту в сексуальних відносинах із дітьми, заперечуючи сексуальні контакти з ними навіть тоді, коли їх застали на місці злочину; історія попередньої педофільної діяльності; нестійкість сімейних відносин; низький коефіцієнт інтелектуальності (IQ); самотність, депресія та потреба в спілкуванні з людьми [7].

За характером учинюваних дій особа злочинця, який вдався до насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, може бути таких типів: інфантильний – недозрілий, тобто такий, що надає перевагу сексуальним забавам із дітьми (доторкання, притуляння, поглажування, поцілунки); девіантний, якого вабить секс із дітьми (з ними він намагається контактувати вже у віці дозрівання, надаючи перевагу орогенітальним контактам); регресивний, що сприймає дитину як дорослу особу (доводить стосунки до повноцінних сексуальних взаємин); садистський, який досягає свого цілковитого сексуального задоволення від спричинення болю потерпілому.

Залежно від такого критерію, як використання агресії під час учинення досліджуваного злочину, можна виокремити: злочинця-спокусника, агресивного злочинця та ін.

Ураховуючи наведену класифікацію, можна окреслити низку рис, притаманних злочинцю, який учинив злочин, передбачений ч. 3 ст. 153 КК України. Так, за характером ці особи переважно інфантильні, сором'язливі, замкнуті, боязливі, недовірливі; у соціально-сімейній сфері переважає фемінна модель поведінки; здебільшого зловживають алкогольними напоями, є безробітними; з-поміж сфер діяльності й захоплень обирають ті, що пов'язані з безпосереднім контактом з об'єктом своїх сексуальних бажань або перебуванням поруч із ним; зазнавали сексуального насильства в дитинстві.

Завершальним елементом криміналістичної характеристики досліджуваного злочину є особа потерпілого. Дослідження

останньої, зокрема її поведінки, дають змогу з'ясувати, чому саме вона стала жертвою, що спонукало злочинця до вчинення насильницьких дій щодо неї. Інакше кажучи, дослідження особи потерпілого сприяє встановленню причин та умов учинення злочину.

Поведінку потерпілого вважають формою вияву особистісної активності суб'єкта взаємодії як об'єкта злочинного посягання в кримінальній ситуації, що виражає спосіб життя, типові особливості, риси, властивості, які розкривають ставлення до норм моралі, етики, загальноприйнятих цінностей. Поведінка жертви може мати провокаційний, легковажний характер, тобто викликати в злочинця рішучість на вчинення злочину або його продовження (так звана криміногенна поведінка потерпілого) [8, с. 223].

Поведінка потерпілого в механізмі злочинної діяльності визначає обставини вчинення злочину причиново-наслідковими зв'язками, що розкривають фактори спонукального, провокаційного характеру. Поведінку майбутньої жертви вивчає і злочинець, що знайомий із потерпілим. Усвідомлюючи можливе викриття, він звертає увагу на малолітніх, у яких наявні негативні риси.

Особа потерпілого становить інтерес як одне з первинних джерел отримання інформації про статеві злочини. Його властивості, вирізняючись у механізмі злочинної діяльності домінантністю, індивідуальністю, вибірковістю, позначаються на обстановці злочину, розкривають причиново-наслідкову обумовленість події. Тому дослідження особи потерпілого є інформативним засобом встановлення обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування злочинів цієї категорії.

До ознак, притаманних малолітньому потерпілому від насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, належать: схильність до навіювання, безпорадний стан, інфантильність. Також може йтися про наявність психічної хвороби або психічних розладів, неусвідомлення того, що відбувається, виховання в неблагополучних сім'ях, перебування в періоді достатевого дозрівання.

Отже, криміналістична характеристика насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, має важливе значення для розслідування вказаної категорії справ, оскільки дає змогу визначити типові ознаки її елементів та встановити взаємозв'язок між ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калужна О. Умови формування (розробки) криміналістичних характеристик окремих видів злочинів / О. Калужна // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XIV регіон. наук.-практ. конф. (Львів, 6 лют. 2008 р.). – Львів, 2008. – С. 331–335.
2. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. – Харьков : Высш. шк., 1982. – 162 с.
3. Соржак А. С. Роль прокурора в организации взаимодействия при расследовании преступлений против личности / А. С. Соржак // Проблемы борьбы с преступностью : материалы VI конф. асп. – М., 1976. – С. 271–274.
4. Овечкин В. А. Общие положения методики расследования преступлении, скрытых инсценировками / В. А. Овечкин. – Харьков : Харьков. юрид. ин-т, 1975. – 64 с.
5. Шепітько В. Ю. Загальні положення криміналістичної методики / В. Ю. Шепітько // Настільна книга слідчого. – [2-ге вид., переробл. і доповн.]. – Київ, 2007. – С. 179–187.
6. Алексєєв О. О. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / О. О. Алексєєв, В. К. Весельський, В. В. Пясовський. – Київ : Центр учб. літ., 2013. – 278 с.
7. Методы выявления педофилов // Борьба с преступностью за рубежом (по материалам зарубежной печати). – 2003. – № 5. – С. 37–38.
8. Ривман Д. В. Криминальная виктимология / Д. В. Ривман. – СПб. : Питер, 2002. – 304 с.

REFERENCES

1. Kaluzhna, O. (2008). Umovy formuvannia (rozrobky) kryminalistychnykh kharakterystyk okremykh vydiv zlochyniv [Conditions for the formation (development) of the criminalistic characteristics of certain types of crimes]. Proceeding of the XIV region. Scientific and Practical Conference: *Problemy derzhavotvorennia i zakhystu prav liudyny v Ukraini, Problems of state-building and protection of human rights in Ukraine*. (pp. 331-335). Lviv [in Ukrainian].
2. Panov, N.Y. (1982). *Sposob soversheniia prestupleniia i ugovolnaia otvetstvennost* [Method of commission of a crime and criminal liability]. Kharkov: Vissh. shk. [in Russian].
3. Sorzhak, A.C. (1976). Rol prokurora v organizatsii vzaimodeistvii pri rassledovanii prestuplenii protiv lichnosti [The role of the prosecutor in the organization of cooperation in the investigation of crimes against personalities].

Proceeding of the VI Conference: *Problemy borby s prestupnostiu, The problems of combating crime*. (pp. 271-274). Moscow [in Russian].

4. Ovechkin, V.A. (1975). *Obscie položeniiia metodiki rassledovaniia prestuplenii, skrytyh inscenirovkami [General provisions of the methodology for investigating a crime hidden by dramatizations]*. Kharkov: Kharkov. iurid. in-t [in Russian].

5. Shepitko, V.Yu. (2007). *Zahalni polozhennia kryminalistychnoi metodyky. Rozdil 17 [General provisions of forensic methodology. Section 17]. Nastilna knyha slidchoho, The investigator's desk book [2nd ed., rev.]*. Kyiv [in Ukrainian].

6. Aliksieiev, O.O., Veselskyi, V.K., & Piaskovskiy, V.V. (2013). *Rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv [Investigation of certain types of crimes]*. Kyiv: Tsentru uchb. lit. [in Ukrainian].

7. *Metody vyavleniia pedofilov [Methods for identifying pedophiles]*. (2003). *Borba s prestupnostiu za rubezhom (po materialam zarubezhnoi pechati), The fight against crime abroad (on the materials of the foreign press)*, 5, 37-38. Moscow [in Russian].

8. Rivman, D.V. (2002). *Kriminalnaia viktimologiya [Crime Victimology]*. SPb.: Piter [in Russian].

Стаття надійшла до редколегії 20.04.2017

Nikitina-Dudikova H. – Ph.D in Law, Attorney, Kyiv, Ukraine

Criminalistics Description of Violent Satisfaction of Sexual Passion by Unnatural Means Committed Against a Minor

The article reveals the concept and content of criminalistic characteristics of violent satisfaction of sexual passion in an unnatural way committed against a minor person. The content of this concept is disclosed through the elements of criminalistic characteristics, their main features and interconnections.

The notion of the method of committing violent pleasure of sexual passion in an unnatural way with a young person is determined. There are three components determined: the method of preparation, the method of committing and the method of concealing a crime. The classification of the method of committing a crime depending on the mechanism and the concrete actions is given.

The definition of the situation of the crime and the trace of a picture is given. Classification of the situation of forced perpetration of sexual predilection by an unnatural way towards a young person is identified and the main factors that influence it are: real, temporal, spatial and behavioral. The concept of a trace pattern of violent

satisfaction of sexual predilection by an unnatural way committed against a young person is given. Attention is drawn to the traces of biological origin.

The notion of a person of the offender is defined and the main features that are inherent to him are outlined. The classification of the person of the offender is given and the attention is focused on the persons who have a sexual advantage in the form of pedophilia. The types of criminals are determined depending on the motive of the crime: (hedonist, tyrant, cohabitant), the use of aggression (seducer and aggressive criminal) and the nature of actions (infantile, deviant, regressive, and sadistic).

The relationship between the behavior of the victim and the nature of her behavior are determined. The basic characteristics inherent to the victim from the specified crime are outlined.

Keywords: forensic characteristic, forcible satisfaction of sexual passion unnatural way, minor.